

บทที่ 2

อาชีพครูก่อนมีสถาบันฝึกหัดครูและวิชาชีพครู

พัฒนาการของอาชีพการสั่งสอนอบรมในสังคมไทยเรา ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับของนานาประเทศ คือ เริ่มจากครอบครัว วงศ์ตระกูล ศาสนา และกลุ่มผู้มีศิลปวิทยา ซึ่งได้ถ่ายทอดความรู้วิชาทักษะ การปฏิบัติและความเชื่อถือ ให้คนรุ่นต่อ ๆ มา เพื่อสืบต่อไม่ให้ขาดสาย ผู้ทรงศิลปวิทยา ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาให้แก่ศิษย์ เราเรียกกันตามภาษาชาวบ้านออกว่า "ครู" และในบรรดาศิลปวิทยาทั้งหลายในสมัยโบราณ วิชาหนังสือเป็นวิชาหนึ่งที่นิยมเรียนกันอยู่ในหมู่พระและขุนนางราชตระกูล เพื่อสืบศาสนาและทำราชการ อีกทั้งผู้ทรงวิทยาในวิชาหนังสือ ส่วนใหญ่มักจะเป็นพระหรือเป็นขุนนางมาก่อน ดังนั้น สังคมไทยจึงมักจะมองเห็นและนับถือเอาจริยวัตรของครูและพระอย่างไม่แตกต่างกัน¹ ทั้งนี้เพราะ การศึกษาของไทยได้มีความผูกพันอยู่กับสถาบันศาสนา คือ วัดและพระสงฆ์ตลอดมา

ความเป็นมาของครูไทยในคอนัน

ก. ครูสมัยการศึกษาแบบโบราณ (พ.ศ. 1781 - 2414)

การศึกษาของไทยนั้น ได้จัดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. 1781 - 1921) แต่เป็นการศึกษาแบบโบราณ² ซึ่งเป็นการศึกษาที่มีลักษณะหลักเกณฑ์ตลอดจนวิธีการจัดไว้อย่างเป็นระบบและระเบียบแบบแผนที่แน่นอนเช่นการจัด

¹ จรูญ มีสินทร์, "ความเป็นมาของการประกอบอาชีพครู," ใน ครูไทย 200 ปี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2525), หน้า 1.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 1.

การศึกษาในสมัยปัจจุบัน และได้มีความผูกพันกับพุทธศาสนาสืบต่อกันมาโดยลำดับ จนกระทั่ง ได้มีการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ การศึกษาเริ่มมีระบบและระเบียบแบบแผนขึ้น เป็นรากฐานการศึกษาของไทย ตามแบบ สมัยใหม่ ซึ่งได้วิวัฒนาการมาจนทุกวันนี้

พุทธศาสนากับการศึกษาแบบโบราณ

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่สำคัญอาณาจักรแรกของไทย มีกษัตริย์ ในสมัยกรุงสุโขทัยหลายพระองค์ ได้เป็นผู้จัดตั้งพื้นฐานทางการ เมืองและวัฒนธรรมของไทย ขึ้น นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหง ลงมาจนถึงพระเจ้าลิไท พื้นฐานต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงมีอยู่ ต่อมา ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ยังเป็นพื้นฐานที่วิจิตรพิสดารมากขึ้น¹ พื้นฐานทางวัฒนธรรมที่นับว่าสำคัญ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาแบบโบราณของไทย มากที่สุด ได้แก่ การที่พุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานลงอย่างมั่นคงในอาณาจักรสุโขทัย จากการที่พ่อขุนรามคำแหงได้อาราธนาพระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราชมา เเผยแพร่พุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกว่า ". พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถระ สังฆราชปราชญ์จมีฎกไตรย หลวกกว่าปู่ครู ในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา . . ." ² เป็นผลให้ชาวสุโขทัยเลื่อมใส นับถือพุทธศาสนามากขึ้นโดยลำดับ และพุทธศาสนาก็ได้เข้ามามีอำนาจเหนือวิถีทางทาง บัญญาของชาวสุโขทัยโดยทั่วไป ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกของสุโขทัย ซึ่งเป็นจารึกตาม แบบพุทธศาสนา คือมีคำสรร เสริญถึงความใญ่บุญ ความมีศรัทธาแก่กล้าในพุทธศาสนา การ คำรงคนอยู่ในศีลธรรม การอุปถัมภ์พระสงฆ์และการ เเผยแพร่ศาสนาของพระมหากษัตริย์ หลายพระองค์ด้วยกัน พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้เจริญถึงขีดสุดในรัชสมัยพระเจ้า ลิไท (พ.ศ. 1897 - 1919) เมื่อพุทธศาสนาได้ประดิษฐานลงมั่นคง มีสถาบันวัดและ

¹ เดวิด เค. วัลยาจ, "การศึกษา กับสังคมไทย," จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3 (เมษายน 2518) : 109.

² ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ พิพรชนาการ, 2467), หน้า 9.

พระสงฆ์ขึ้นเป็นหลักฐานแล้ว วัดและพระสงฆ์ก็มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง จนตลอดชีวิตของประชาชน จนกล่าวได้ว่า วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นศูนย์กลางของสังคมที่เกี่ยว¹

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแบบโบราณที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การที่ประชาชนได้อาศัยวัดเป็นสถานที่เล่าเรียน โดยมีพระสงฆ์เป็นครูสอน ในสมัยกรุงสุโขทัย สำนักเรียนมีอยู่ 2 แห่ง แห่งหนึ่งคือวัด เป็นสำนักของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูสอน เพราะสมัยนั้นเรียนภาษาบาลีกันเป็นพื้น ใครรู้พระธรรมวินัยแตกฉานกันนับว่าเป็นปราชญ์ สำนักเรียนอีกแห่งหนึ่ง คือ สำนักราชบัณฑิต ซึ่งสอนเฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น² วัดและวังจึงนับว่าเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในด้านการศึกษา โดยเฉพาะวัดนั้น ถือว่าเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม พระสงฆ์จะสอนความรู้ทุก ๆ ด้าน เช่น ศิลป อักษรศาสตร์ กฎหมาย การแพทย์ คณิตศาสตร์ ทาราศาสตร์ ฯลฯ ให้แก่คนทั่วไป ตั้งแต่เจ้านายลงไปจนถึงคนธรรมดาสามัญ วัดบางวัดในสมัยสุโขทัย ทำหน้าที่เปรียบเสมือนวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยในสมัยนั้น³

สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) ไทยได้รับมรดกทางวัฒนธรรมแบบอินเดียน จากบรรพบุรุษที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง คือ มอญและเขมร แม้ว่าอยุธยาจะรับอารยธรรมอินเดียนเพิ่มขึ้น แต่มิได้ทำให้บทบาทและความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยลดลง ตรงกันข้าม พุทธศาสนากลับเฟื่องฟูมากขึ้น และทำหน้าที่ถ่วงดุลย์อิทธิพลของศาสนาฮินดู⁴ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทุกพระองค์ ทรงเป็นพุทธมามกะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹พระมหาประยูรช ญกุลโก, "บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมในอดีต, ปัจจุบัน," บันทึกการสัมมนาเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน (พระนคร : โรงพิมพ์สี่พร, 2513), หน้า 15 - 16.

²กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 2.

³เกวีก เค.วัยอาจ, "การศึกษากับสังคมไทย," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : 112.

⁴เรื่องเดียวกัน

บางพระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยพระราชศรัทธาอันแก่กล้ายิ่ง ดังเช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1191 – 2013) พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจนถึงกับออกผนวช ซึ่งปรากฏหลักฐานในพงสาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐว่า "ศักราช 827 รัตนศก (พ.ศ. 2008) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า ออกผนวช ณ วัดจุฬามณีไถ้ 7 เดือน แถ้วลาผนวช"¹ นอกจากนั้น ยังปรากฏหลักฐานจากพงสาวดาร ฉบับเดียวกันนี้อีกว่า ". . . ต่อมา ศักราช 846 (พ.ศ. 2027) ยังโปรดให้พระราชโอรส และสมเด็จพระเชษฐาธิราชออกผนวช ทั้งสองพระองค์อีกด้วย . . ." ² เรื่องการบวชนี้ พระศรีวิสุทธิโมลี กล่าวไว้ในเรื่อง พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต โดยอ้างพระราชพงสาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า "น่าจะเข้าใจว่าประเพณีเจ้านายทรงผนวช และผู้ลาภมากก็บวช ซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา จึงเป็นธรรมเนียมเมืองสยามช้านาน เห็นจะมีขึ้นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นปฐม"³ และจากการที่มีประเพณีการบวชดังกล่าวนี้ คงจะเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดความนิยมสร้างวัดกันมากขึ้นในระยะต่อมา จนมีคำกล่าวว่า "เมื่อบ้านเมืองดี เขาสร้างวัดให้ลูกเล่น"⁴ การสร้างวัดนั้น ชาวบ้านในชุมชนหรือ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 450

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 450.

³ พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, อ้างโดย พระศรีวิสุทธิโมลี, "พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต", ประชุมทางวิชาการเรื่องพระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2513), หน้า 317

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

หัวหน้าชุมชนนั้น ๆ มักจะสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นการกุศล ส่วนวัดในเขตเมืองหลวง หรือ รอบ ๆ เมืองหลวง พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นผู้สร้างขึ้นมา ดังนั้นจึงมีวัดสำหรับเป็นที่เรียนของเด็กกระจัดกระจายอยู่ทั่วราชอาณาจักร¹ ราษฎรทั่วไปก็นิยมพาลูกหลานไปฝากเพื่อเล่าเรียนหนังสือ เมอร์ซีเออร์ เกอะ ลาลูแบร์ ราชทูตคนหนึ่งในคณะทูตฝรั่งเศส ครั้งที่ 2 ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้มาเจริญทางพระราชไมตรีในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระหว่างปี พ.ศ. 2230 - 2231 ได้บันทึกสภาพการศึกษาในสมัยอยุธยาตามที่ได้พบไว้ว่า

เมื่อใกล้ถึงบุครมาเติบโตใหญ่ ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้ว ชาวสยามจะส่งบุครหลานของคุณไทไปอยู่ที่วัดกับพระสงฆ์ พระสงฆ์นั้นเป็นอาจารย์ในวัด สอนอนุชนเหล่านี้ให้รู้จักอ่านเขียนและนับจำนวนเป็นสำคัญ . . . แต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร กฎหมาย หรือศาสตร์อื่น ๆ ภาย²

วัน วลิต (Jeremis Van Vliet) พ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งเดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเช่นเดียวกัน ได้กล่าวถึงสภาพการศึกษาในสมัยอยุธยาไว้ว่า

. . . มีพระอยู่ในอยุธยาประมาณ 20,000 รูป จำนวนพระทั่วพระราชอาณาจักรมีมากกว่าในอยุธยาถึงสี่เท่า พระที่มีความรู้จะเป็นพระสอนหนังสือ และหัวหน้าของพระในวัดต่าง ๆ ก็จะเลือกมาจากพระที่มีความรู้เหล่านั้น ประชาชนจะให้ความนับถือแก่พระที่เป็นเจ้าอาวาสเป็นอย่างสูง พระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์บรรดาศักดิ์หลวงทั้งหลาย ส่วนวัดอื่น ๆ ก็จะได้รับความสนับสนุนและถวายปัจจัยต่าง ๆ จากประชาชนสามัญ . . .³

บันทึกของชาวตะวันตกทั้งสองคนดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า วัดมีบทบาทในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนไทยทั่วไปมากขึ้น และกว้างขวางขึ้นกว่าสมัยสุโขทัยมาก และ

¹ เดวิก เค. วัลลาจ. "การศึกษา กับ สังคมไทย," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : 114.

² อ้างแล้วในบทที่ 1, หน้า 1 - 2.

³ เดวิก เค. วัลลาจ, "การศึกษา กับ สังคมไทย," หน้า 113.

ในระยะต่อมา ความนิยมของประชาชนในการนำบุตรหลานไปฝากพระเพื่อเล่าเรียนหนังสือ ก็ยิ่งมีมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากประเพณีการให้ผู้ชายที่มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ อุปสมบท เป็นพระภิกษุ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) พระองค์ทรงกวักชันการศึกษาทางพระศาสนา มาก โดยพระองค์ไม่ทรง แต่งตั้งบุคคลใดให้เป็นข้าราชการ ถ้ายังไม่โกฏุปสมบท¹ ประเพณีนี้ยังผลให้วัดทุกแห่งเป็น โรงเรียน โดยมีพระภิกษุในวัดนั้นทำหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษย์ของคนตามความสามารถที่จะ จัดได้ และเพื่อเป็นการเตรียมสำหรับเวลาข้างหน้าเมื่อเติบโตขึ้น จะได้สะดวกในการ อุปสมบท จึงได้มีการนำบุตรหลานไปฝากพระเพื่อเล่าเรียนหนังสือ และรับการอบรมใน ทางศาสนาเสียแต่ยังเด็ก

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การศึกษาเจริญรุ่งเรืองมาก จนมีผู้ กล่าวไว้ว่า "เป็นยุคทองทางปัญญาของไทย"² สำนักเรียนนอกจากวัดยังมีราชสำนัก สำนัก ราชบัณฑิต³ และในสมัยนี้เป็นสมัยที่ชาวตะวันตก เดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา มากขึ้น มีผลต่อการนำความคิดและวิทยาการใหม่ ๆ เข้ามาเผยแพร่ พวกมิชชันนารีฝรั่งเสด็จถึงกับ เข้ามาตั้งโรงเรียนเผยแพร่คริสต์ศาสนา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทอดพระเนตร เห็นว่า อาจเป็นด้วยเหตุผลจากการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมองเห็นความ สำเร็จของพวกมิชชันนารีในด้านการศึกษา จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีเขียนคำรา สำหรับสอนภาษาไทยเล่มใหม่ขึ้นมา คือ หนังสือจินกามณีอันอาจจะเป็นการแต่งขึ้นเพื่อสอน หนังสือโดยตรง หรือแต่งเพื่อให้ความรู้แก่ผู้ศรัทธาประเทศที่เข้ามาในสมัยนั้นก็เป็นที่⁴ หนังสือจินกามณีได้ใช้เป็นแบบเรียนภาษาไทยสืบต่อมาเป็นเวลานาน จนถึงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 2.

² เควต เค. วัลลาจ, "การศึกษา กับ สังคมไทย," หน้า 117.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 4.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, บันทึกเรื่องหนังสือจินกามณี (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการพิมพ์, 2504), หน้า 149 - 150.

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษายังคงดำเนินไปเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ มีวัดเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ประชาชน วัดและบ้านรับภาระในการสั่งสอนเด็ก ส่วนรัฐหรือราชสำนักควบคุมตลอดจนให้ความอุปถัมภ์ความสมควร¹ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา และส่งเสริมศิลปวรรณคดีมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367 - 2394) ปรากฏว่า พระองค์ทรงมีศรัทธาในพุทธศาสนาและโปรดการสร้างวัดมาก ถึงกับมีเรื่องเล่ากันว่า "ใครสร้างวัดถวายมาก ก็จะได้เป็นคนไปรกปราน"² การที่มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดกันมากในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ย่อมเป็นการสนับสนุนการศึกษาในวัดไปด้วย วัดจึงยังคงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สภาพการศึกษาในวัด

ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย³ และวัดก็ยังคงมีบทบาทนี้เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จึงเป็นการสมควรที่จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของสภาพการศึกษาในวัดบ้าง ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลมาจากเรื่อง "โบราณศึกษา" ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และเรื่อง "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน" ของพระยาอนุমানราชชน (เสฐียรโกเศศ) ประกอบกันเป็นสำคัญ

นักเรียนที่เรียนในวัดนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. นักเรียนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นนักเรียนชั้นสูง เรียนทางฝ่ายพุทธศาสนา

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 5.

²วุฒิชัย มูลศิลป์, "นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (ปริชานานพนธมภ์มหาดพิศ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2512), หน้า 53.

³บทบาททางล้านอื่น ๆ ของวัด กุ แสง จันทร์งาม "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 6,3 (ธันวาคม 2511 - กุมภาพันธ์ 2512) : 6 - 16.

2. นักเรียนสามเณร ซึ่งเรียนทั้งการอ่านเขียนชั้นต้น¹ และฝ่ายพุทธศาสนา เพื่อเตรียมมาชเป็นภิกษุต่อไป

3. นักเรียนศิษย์วัด (เด็ก) ซึ่งเป็นพวกมูลศึกษาชั้นแรก เรียน อ่าน เขียน เบื้องต้น นักเรียนประเภทนี้ มีห้องอยู่ประจำที่พระที่วัด และเรียนแล้วกลับบ้าน

สถานที่เรียนของเด็กในวัด ตามปรกติคือ หอฉัน หรือ ระเบียบกุฏิ ครั้งหนึ่ง ๆ พระสอนลูกศิษย์ได้ 4 - 5 คน แลบางครั้งก็ถึง 15 คน

การสอนหรือที่เรียกว่า "ท่องหนังสือ" โดยปรกติ จะเริ่มหลังจากที่พระฉันเช้าแล้ว (หลัง 8.00 น.) เมื่อใกล้เวลาเพล (11.00 น.) เป็นเวลาหยุดพักครั้งแรก เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เตรียมจัดสถานที่และอาหารสำหรับพระฉันเพล (นักเรียนที่เป็นศิษย์วัดจะหยุดเรียนก่อนเมื่อได้ยินเสียงกลองเพล) พอพระฉันเพลเสร็จประมาณ 5 โมงครึ่งหรือเที่ยง ท่านมักจะปล่อยให้เด็กนักเรียนฝึกหัดเขียน อ่านต่อไปตามลำพัง และท่านจะจำวัด ในตอนที่พระจำวัดนี้ เด็กมักจะเล่นมากกว่าเรียน เมื่อพระตื่นจากจำวัด² ท่านก็จะมาทดสอบหรือดูผลการเรียนของแต่ละคนที่เรียนมาตั้งแต่ก่อนเข้า จนกระทั่งเวลาประมาณ 16.30 น. หรือ 17.00 น. จึงเลิกเรียน

อุปกรณ์การเรียนในสมัยก่อนไม่มีอะไรมาก เพียงแต่มีกระดานชนวนสำหรับเขียนไม้บรรทัด และดินสอหิน อุปกรณ์ดังกล่าวสามารถทำขึ้นเองได้โดยไม่ต้องซื้อ หนังสือเรียนในชั้นต้น ๆ ไม่มีอะไรจำเป็นมากนัก ต่อเมื่อเรียนสูงขึ้นจึงมีความจำเป็นมากขึ้น แต่หนังสือสมัยก่อนคงจะลอกกันด้วยมือ ถึงมีขายราคาก็แพงมาก คนทั่วไปไม่มีเงินพอจะซื้อได้ หนังสือเรียนนี้ พอถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เท่าที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ คาสะดิษณ) สืบค้นได้ มีอยู่ 5 เล่ม คือ

¹ การเรียนหนังสือเบื้องต้น ในสมัยการศึกษาแบบโบราณ เรียกกันว่า เรียน ก, ข, นะโม

² เวลาตอนนี้ไม่แน่นอน พระยาปริยัติธรรมธาดา กำหนดว่า ประมาณ 13.30 - 14.00 น. แต่พระยาอนุমানราชชน กำหนดเวลาเป็น 16.00 น.

1. ประถม ก กา¹
2. สุนทรพิพิธ
3. ประถมมาลา²
4. ประถมจินตคามณี เล่ม 1 (แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์)
5. ประถมจินตคามณี เล่ม 2 (แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)³

สำหรับวิธีการเรียนการสอนและระเบียบข้อบังคับที่นักเรียนต้องปฏิบัติ ก็คือ ครูจะเป็นผู้ค้ำหนังสือให้แล้วนักเรียนก็เอาไปท่องจำ หรือหัดเขียนเอาเอง พร้อมกันนั้น นักเรียนทุกคนต้องปฏิบัติตามข้อบังคับหลายประการที่ครูกำหนดไว้อย่างเข้มงวด เช่น จะต้องกราบหนังสือ หรือกระดานคำ 3 ทน เมื่อเริ่มเรียนและหลังเลิกเรียนทุกครั้ง หรือ ทำลัม ทำคก ซ้ำมหรือเหยียบ และต้องกราบครู 3 ทน เมื่อเริ่มเรียนหรือหลังเลิกเรียน เช่นกัน ห้ามขโมยของผู้อื่น ห้ามเล่นเวลาเรียน ห้ามพูดคำหยาบ เป็นต้น นักเรียนที่ ละเมิดระเบียบข้อบังคับนี้จะถูกลงโทษ โดยการเขียนค่ายไม้เรียว ตั้งแต่ 3 - 10 ที การเขียนนี้บางครั้งรุนแรงมากจนถึงสลบ คั้งที่พระยาปริยัติธรรมธาดา กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ว่า ". . . การที่อยากไคววิชานัน บางทีถูกเขียนจนมีสิ่ง หรือสลบก็มี . . ." ⁴

จะเห็นได้ว่า มีการกำหนดระเบียบข้อบังคับการเรียนการสอนไว้อย่างเข้มงวด กวักขัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ นักเรียนได้มีความตั้งใจเรียนอย่างจริงจัง แต่ในทางตรงข้าม การ กวักขันอย่างนี้ บางทีก็ทำให้ นักเรียนหวาดกลัวไม่กล้ามาเรียน ก็คงมีไม่น้อยเหมือนกัน

มีปัญหาน่าสนใจเกี่ยวกับการศึกษาในวัด คือ การศึกษาแบบนี้ได้รับความสำเร็จ แคไทน เกี่ยวกับเรื่องนี้ สังฆราชบาลเลกวัช ไคกล่าวไว้ว่า "ปรากฏว่า จากจำนวนเด็ก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{1,2}หนังสือทั้งสองเล่ม สันนิษฐานว่า แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กุ่คำอธิบายในประถม ก กา ประถม ก กา หักอ่าน ประถมมาลา อักษรนิติ หน้า 1.

³พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษา (พระนคร : สำนักพิมพ์โรงเรียนการ ช่างวุฒศึกษา, 2502), หน้า 31.

⁴พระยาปริยัติธรรมธาดา. โบราณศึกษา, หน้า 2413.

100 คน ที่อยู่วัดมาตั้งแต่ 8 ถึง 10 ปี จะมีอยู่ราว 20 คนเท่านั้นที่อ่านหนังสือออก และสัก 10 คนเท่านั้น ที่เขียนหนังสือได้ด้วย เมื่อพ้นจากวัดไป"¹ และพระยาอนุমানราชชน ก็ไต่ถามว่าไว้ในหนังสือเรื่อง "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน" ตอนที่ชื่อว่า "เด็กชายลูกชาวบ้าน ซึ่งมีโอกาสได้เล่าเรียนหนังสือที่วัด โดยมากรู้หนังสือเพียงอ่านออกเขียนได้อย่าง งู ๆ ปลา ๆ เท่านั้น ใช้การอะไรใน เรื่องหนังสือไม่ใคร่ได้"²

จากคำกล่าวของทั้งสองท่าน เป็นข้อยืนยันได้ว่า การศึกษาในวัดนั้น ได้ผลน้อยมาก ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของครู หรืออาจเป็นเพราะความไม่ตั้งใจของเด็กก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษาแบบโบราณ มีจุดมุ่งหมายสำคัญ โดยมุ่งพัฒนาตัวบุคคลในแง่ของความรู้ และความประพฤติ การเรียนการสอนแบบที่กล่าวมานี้ มีผลสนองตอบต่อจุดมุ่งหมายดังกล่าวได้ก็ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลทางจริยธรรม เพราะการที่ศิษย์มาเรียนและอยู่รับใช้ปรณนิบัติครูอย่างใกล้ชิด ย่อมก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู ซึ่งให้ผลดีในแง่ความเคารพรักซึ่งกันและกัน และการฝึกอบรมความประพฤติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹สังฆราชปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร แปล (พระนคร สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 206.

²พระยาอนุমানราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน (พระนคร สำนักพิมพ์ราชบัณฑิตสถาน, 2510), หน้า 148.

ตลอดจนกิจกรรมารยาทต่าง ๆ¹ นอกจากนั้น บรรดาวิชาการเกือบทุกแขนงที่พระองค์สอนได้ โดยไม่ชักค้อวัตรปฏิบัติทางศาสนาแล้ว ย่อมมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดทั้งสิ้น² การเรียนการสอนในวัด จึงมิได้มีการเรียนการสอนด้านหนังสือแต่อย่างเดียว แต่ยังมีวิชาอื่นต่าง ๆ ไปด้วย เช่น การแพทย์แผนโบราณ ศิลปกรรม ช่างฝีมือ โหราศาสตร์ ถ้าพ่อแม่ต้องการจะให้บุตรหลานของตนได้ศึกษาวิชาใดโดยเฉพาะ จะนำไปฝากพระที่มีความรู้ความสามารถในวิชานั้น ให้อยู่รับใช้ศึกษาสอยห้อยตาม และรับการฝึกอบรมจากพระเป็นการเรียนไป ทำไปในตัว จนมีความสามารถพอที่จะทำเป็นอาชีพได้³ หรือเมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ ก็อุปสมบทเป็นพระสงฆ์ เพื่อสืบต่อพระศาสนา ถ้าบวชอยู่นานมีโอกาสได้ช่วยงานวัดมาก เช่น ขอมแซมเสนาสนะ การเสมีนจนมีความชำนาญ เมื่อสึกออกมากลายเป็นอาชีพติดตัวไปก็วยก็มี ทั้งชาวบ้านก็นิยมชมชอบ การเรียนการสอนในวัดจึงยอมได้ประโยชน์ในด้านการศึกษาวิชาชีวิตอยู่ก็วยไม่น้อย

การเรียนในวัดเท่าที่กล่าวมา เป็นเรื่องของเด็กชายเด็กหญิง ที่จะมีโอกาสเรียนหนังสือนั้นหายาก เพราะจะไปเรียนกับพระในวัดปนกับเด็กชายไม่ได้ จึงทำให้เด็กหญิงไม่ได้เรียนหนังสือ (นอกจากเจ้านายชั้นสูง หรือบุตรขุนนางผู้ใหญ่) เด็กหญิงเหล่านี้ส่วนมากเมื่อโตขึ้นจะช่วยบิดามารคากำงานบ้าน ซึ่งเป็นการเรียกรู้วิชาการไปในตัว เพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านที่ดีต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹พระมหาประยุต ญาคูโต, "บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมในอดีต ปัจจุบัน," บันทึกการสัมมนาเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน, หน้า 105.

²เปลื้อง ณ นคร, "ประวัติการศึกษาประเทศไทย," จันทร์เกษม 105 (มีนาคม - เมษายน 2515) : 31.

³พระยาอนุমানราชชนน: ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 163.

จะเห็นได้ว่า การศึกษาแบบโบราณของไทย มีความสัมพันธ์อยู่กับพุทธศาสนา อย่างใกล้ชิด พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการศึกษาไทยสมัยโบราณอย่างมาก จนกล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานอันสำคัญในการจัดการศึกษาเลยทีเดียว

สถานภาพของครู

การที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือตั้งกล่าวแล้วนั้น ย่อมทำให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจในความเป็นพระควบคู่ไปกับความเป็นครู คำว่า ครู ซึ่งใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ในสมัยการศึกษาแบบโบราณจึงมีความหมายควบคู่กับพระสงฆ์ เมื่อพูดถึงครู ย่อมหมายถึงพระสงฆ์¹ หรืออาจกล่าวได้ว่า ครูก็คือพระ และพระก็คือครู เพราะฉะนั้นจึงมีคำว่า "พระครู" ซึ่งหมายถึง พระสงฆ์ที่สอนหนังสือนั่นเอง² ในสภาพการณ์เช่นนี้ สถานภาพของครูกับสถานภาพของพระสงฆ์ จึงถือได้ว่าเป็นสถานภาพเดียวกัน และเนื่องจากสังคมไทยให้ความเคารพนับถือ และเชิดชูพระสงฆ์ไว้ในฐานะอันสูงส่งยิ่ง โดยถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน³ ครูจึงได้รับความเคารพนับถือจากสังคมไว้ในฐานะอันสูงส่งยิ่ง ท่านองเดียวกันกับพระสงฆ์

โดยที่คตินิยมในพุทธศาสนาถือกันว่า การบูชาครู เป็นอุกมมงคลหรือเป็นเหตุแห่งความเจริญ ดังปรากฏในมงคลสูตรว่า "บูชาจ ปุชฌิยานิ เอกมมฺงฺ คสมฺพุทฺถมฺ" มีความหมายว่า การบูชาที่ควรบูชา เป็นอุกมมงคล⁴ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์

¹พระราชวรมนี (ประยูทธ ปยุตโต.), ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2519), หน้า 101.

²สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "ความเป็นครู," ศูนย์ศึกษา 1 (มกราคม - มีนาคม 2511) : 28.

³พระมหาประยูทธ ปยุตโต. "บทบาทของพระสงฆ์คือสังคมในอดีต, ปัจจุบัน, บันทึกการสัมมนาเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า 18.

⁴พระสุตตันตปิฎก มงคลสูตร. พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม 25 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมศาสนา, 2515), หน้า 3.

ขมฺมโร) ได้ประธานอธิบายความหมายของบุคคลที่ควรบูชาไว้ดังนี้

. . .บุคคลควรแก่การบูชา เมื่อพูดรวมกันก็คนคตินั้นเอง เป็นบุคคลควรบูชา คนคตินั้นจะคตินีหรือคตินีทั้งตัว ก็เป็นบุคคลควรบูชาตามชั้นของคน เช่น พ่อแม่ เป็นปุชนียบุคคลของลูกชายหญิง ครูอาจารย์ เป็นปุชนียบุคคลของศิษยานุศิษย์ หัวหน้าผู้บริหารงานในตำแหน่งต่ำและสูง เป็นปุชนียบุคคลของผู้ใต้มังคัมภีร์ พระมหากษัตริย์ เป็นปุชนียบุคคลของมวลพลสถนิกร พระพุทธเจ้าเป็นปุชนียบุคคลของพุทธบริษัท พระสงฆ์สาวก เป็นปุชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน . . .²

จึงเห็นได้ว่า คตินิยมในพุทธศาสนาได้ยกย่องนับถือครู ไว้ฐานะ "ปุชนียบุคคล" เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ หรือพ่อแม่ ความสำคัญของครูนั้น อย่างน้อยที่สุดก็รองมาจากบิดามารดา ซึ่งถือได้ว่าเป็นครูคนแรกที่เกิดขึ้น ทั้งในภาษาบาลีเรียกว่า "บุพพจารย์" ซึ่งหมายถึงครูที่มาก่อน และแท้ที่จริงแล้ว ครูยิ่งสำคัญไปกว่านั้นอีก แม้พระพุทธเจ้าก็เป็นครูเช่นกัน โดยได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครู³ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาว่าครูก็เป็นผู้ให้การศึกษาอบรมเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ทั้งที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ไท้กล่าวไว้ว่า "พระพุทธเจ้าให้การศึกษา หรือพระธรรม มีพระสงฆ์รับไปปฏิบัติ แล้วก็ให้ค่อ . . . พวกครูผู้ให้มีสังกัดอยู่ในพระพุทธเจ้า และสิ่งที่ให้คือการศึกษา"⁴

โดยที่สังคมไทยแต่โบราณมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ประเพณีไทยแต่เดิมจึงถือว่า ครูเป็นปุชนียบุคคลอันควรแก่การกราบไหว้นับถือเช่นเดียวกัน เพราะ

¹สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ขมฺมโร). มงคลยอกชีวิต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2518), หน้า 50 - 51.

²เกษม บุญศรี, พุทธมงคล เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), หน้า 11.

³สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "ความเป็นครู", ศูนย์ศึกษา : 29.

⁴พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาเพื่อสันติสุข (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, 2518), หน้า 8.

ครูเป็นผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง หากไม่มีครูแล้ว ก็ไม่มีใครจะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่คน ใจ
เลี้ยงชีพ และเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าในชีวิต อันเป็นเหตุให้มีหน้ามีตา และมี
ฐานะอยู่ในสังคมได้¹

การยกย่องครูในฐานะปฐมนิยบุคคลดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยแต่
ก่อนรับรองฐานะของครูให้อยู่ในสถานภาพอันสูงยิ่งในสังคม จนอาจกล่าวได้ว่า ครูถือเป็น
สถาบันชั้นสูงในสังคมสถาบันหนึ่ง ดังที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ใ้กล่าวไว้ว่า

. . . สำหรับเมืองไทย ตั้งแต่เริ่มมาที่เคียว เท่าที่รู้กันทั่วไปก็มีสถาบันซึ่งเป็นที่เคารพ
นับถือของคนไทยอยู่ 2 - 3 สถาบัน คือ พ่อแม่สถาบันหนึ่ง ครูบาอาจารย์สถาบันหนึ่ง
ศาสนาด้านนับถือพุทธศาสนา ก็นับถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แลก็พระมหากษัตริย์
เหล่านี้เรียกไ้ว่า เป็นสถาบันชั้นสูงที่เคารพนับถือของคนไทยทั้งปวง . . .²

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพอันสูงสุดของครูอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ประเพณี
การไหว้ครู ซึ่งถือเป็นประเพณีแต่โบราณ และปฏิบัติกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สังคมไทย
ถือว่า การไหว้ครูเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ผู้เป็นศิษย์จะต้องกระทำ เครื่องสักการะที่ใช้ในพิธีไหว้
ครูนั้น นอกจากจะใช้ธูปและเทียน อันเป็นเครื่องสักการะที่ใช้กันทั่วไปแล้ว ก็นิยมใช้หญ้า
แพรก ข้าวตอก และทอกระเชือก่าย ซึ่งนับว่าแปลกและพิเศษไปจากเครื่องสักการะที่ใช้
ในพิธีอื่น ๆ เหตุที่นิยมใช้เครื่องสักการะ 3 อย่างนี้ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม
ประพัฒทอง ใ้ให้ความเห็นไว้ว่า

. . . การที่ท่านระบุใ้เอาหญ้าแพรกไปไหว้ครูนั้น มีความหมายว่า ศิษย์จะเป็น
หญ้าแพรกของครู ครูจะเหยียบย่ำอย่างไร ศิษย์จะไม่ประทุษร้ายเป็นอันขาด คือ
หมายความว่า ยอมตัวไม่ทำอันตรายต่อกครู ข้าวตอกที่นำมาไหว้ครู ก็หมายความว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹อมร รัชสาสัย, "การพัฒนาสถาบันทางสังคม," ที่ระลึกวิญญูณิบริบูรณ์ครบ
รอบ 60 ปี ศาสตราจารย์มาลัย หุวะนันท และศาสตราจารย์คุณหญิงอุบล หุวะนันท
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์, 2507), หน้า 91.

²ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, "ความคิดเห็นเกี่ยวกับครู" ข้อคิดฝึกหัดครูจาก
การสัมมนา สอ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 201.

ศิษย์จะยอมเป็นข้าวคอกของครูให้ครูค้ำ เคี้ยวเคี้ยว บังคับและควบคุม เพื่อความแตก
 ฉานของวิชาความรู้ที่ศิษย์จะไ้รับ ส่วนคอกมะเขือที่นำพาให้ครูนั้น ก็หมายความว่า
 ว่า ศิษย์จะก้มหัวให้ครูตลอดกาล ไม่มีที่จะแยกคนเหนือกว่าครู และไม่เยอหยิ่ง
 ของคอกครู . . .

พิจารณาจากความหมายของเครื่องสักการะที่นำมาถวายเป็นนี้ ย่อมเห็นได้ว่าครูได้
 รับการยกย่องจากผู้เป็นศิษย์ในฐานะอันสูงส่งยิ่ง ผู้เป็นศิษย์จะยอมตัวให้ครูฝึกอบรมสั่งสอน
 โดยวิธีใดก็ตามแล้วแต่ครูจะเห็นสมควร โดยหวังที่จะให้ครูประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้
 แก่ตน หรือแม้ความเชื่อในเรื่องนี้จะ เป็นไปในทำนองที่ว่า เป็นการขอพรจากครู เพื่อให้
 สติปัญญาของศิษย์แตกฉาน ประคองหญ้าแพรกและคอกมะเขือก็ตาม² การนำคอกไม้รูปเทียน
 ไปสักการะครู ก็ย่อมเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพนับถือศรัทธาอย่างสูงที่ศิษย์มีต่อครู
 พร้อมและเต็มใจที่จะรับฟังคำสั่งสอนอบรมจากครูทุกประการ โดยหวังในความเมตตาเป็น
 ที่ตั้ง

บทบาทของครู

เนื่องจากในสมัยการศึกษาแบบโบราณ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครู ดังนั้น
 พื้นฐานของความเป็นครูและการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของครู จึงได้มาจากหลักธรรมใน
 พุทธศาสนาเป็นสำคัญ ครูในสมัยการศึกษาแบบโบราณจึงเป็นผู้มีจริตจรยางามพร้อมด้วย

¹นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง, วิชาครูในพระพุทธศาสนา
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรไทย, 2514), หน้า 125 - 127.

หญ้าแพรกมีคุณสมบัติพิเศษ 3 ประการ คือ ไม่คม ไม่คาย และไม่เป็นอันตราย
 ต่อผู้ที่ไปสัมผัส ข้าวคอก หมายถึงข้าวที่นำมาคั่วแล้วแตกออก หากไม่ควบคุมบังคับแล้วจะ
 ปลิวและกระจาย ส่วนคอกมะเขือเมื่อออกคอกมาแล้ว มันจะก้มหน้าลง คือ คอกไม้ชูคั้งขึ้นไป

²ม.ล. คุ้ย รุณสาย, คอกไม้กับคน (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2515),
 หน้า 41.

ศีลวัตรของพระพุทธศาสนาสมเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ใ้ทุกกรณี¹ สิ่งใดที่ศิษย์ บริสุทธิ์ ยุติธรรม เป็นสิ่งที่ครูพร่ำสอนเสมอ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากกายใจ ครูจึงเป็นผู้มี เจตนาดีคือศิษย์ตลอดไป ช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ และคิดตามตักเตือนตามโอกาสอันควร ประการดีคือศิษย์ เหมือนประการดีคือลูกของคน กว้างเหตุนั้นคนโบราณจึงเรียกผู้รับการ อบรมสั่งสอนจากครูว่า "ลูกศิษย์" คือดีคือศิษย์เสมือนลูกของคน ครูบางคนถึงกับจุนเจือ ช่วยเหลือศิษย์ด้วยปัจจัย ความโอกาสและความเหมาะสม การช่วยเหลือทั้งหมดก็เป็นเรื่อง ของมนุษยธรรม เหมือนพ่อแม่ช่วยเหลือลูก โดยไม่หวังใ้รับการตอบแทนสิ่งใด² การ ทำงานของครูจึงถือเป็นหน้าที่ทางศีลธรรมในการอบรมสั่งสอน ดังที่พระยาอนุมานราชธนใ้ กล่าวถึงการสอนของพระสงฆ์ว่า ". . . ท่านสอนหนังสือใ้แก่เด็กด้วยความสมัครใจ . . . ที่ท่านทำไปเพราะเห็นแก่การบุญการกุศล . . ." ³ และแม้จะมีขร่าวาบางคน ทำหน้าที่เป็นครูแทนพระสงฆ์อยู่บ้าง แต่ก็มีมักเป็นผู้มีอันจะกิน มีฐานะมั่นคงแล้วมาสอนหนังสือ ใ้ด้วยความศรัทธาในความเป็นครูอย่างแท้จริง คงการจะปลุกใ้จอบรมใ้ศิษย์เป็นคนดี โดย ไม่หวังใ้จะใ้รับสินจ้างรางวัลเป็นเครื่องตอบแทนเช่นกัน⁴ เงินค่ายกครู ถ้าจะมีอยู่บ้าง ก็มีใ้เครื่องแลกเปลี่ยนที่พอแก่การสอนของครู งานครูจึงเป็นงานที่ทำความจริงใจ⁵

¹ ไทบูลย์ อินทวิชา. "ครู แม่พิมพ์ เรือจ้าง หรือกัลยาณมิตร," วารสารสภา การศึกษาแห่งชาติ 1 (สิงหาคม 2515) : 44.

² ไร่นาน อรุณรังษี, "ครูในปรัชญาตะวันออก," ศูนย์ศึกษา 3 (มกราคม - มีนาคม 2516) : 25.

³ พระยาอนุมานราชธน. ชีวคชาชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 180.

⁴ วิทยา วิฑูร (นามแฝง), "อาชีพครู," วิทยาสาร 3 (15 มกราคม . 2512) : 7.

⁵ จินตนา ยศสุนทร, "ครูกับความรับผิดชอบต่อประเทศ" ประมวลบทความ เกี่ยวกับการมัธยมศึกษา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 481.

ท้วยความสำนึกในความสำคัญของภาระหน้าที่อย่างสูงของครู และท้วยความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดผลดีในการศึกษาอบรม เกิดจารีตของครู หลักความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์และกับบุคคลอื่น จนเป็นวัฒนธรรมจารีตประเพณีเกี่ยวกับครู และสังคมรับรองฐานะของครูทำให้เกิด "สถาบันครู" ขึ้นในสังคมไทยเป็นสถาบันสำคัญ ในบรรดาสถาบันสำคัญทั้งหลายในสังคมไทยสืบมา¹

สำหรับบทบาทในด้านการสอนการอบรมของครู สมัยการศึกษาแบบโบราณนั้น เนื่องจากสภาพสังคมไทยในสมัยก่อนเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย มีลักษณะของการคงที่และคงตัว ซึ่งทำให้ครูรู้และแน่ใจว่า จะสั่งสอนอบรมศิษย์ของตนไปในทางไหนและอย่างไร² แนวทางในการสั่งสอนอบรมของครูก็คือ มุ่งให้ศิษย์ประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งวิธีสอนส่วนใหญ่มักจะ เน้นให้ท่องจำอรรถด³ พร้อมกันนั้น ครูก็ทำหน้าที่สอนชีวิต สอนความเป็นคน สอนความเป็นอยู่ ประสพการณ์ ค่านิยม และคุณงามความดี ควบคู่ไปกับการสอนหนังสือและวิชาการ ท้วยความรัก ความปรารถนาที่จะให้ศิษย์เป็นคนดีอย่างแท้จริง⁴ เหล่านี้เป็นผลผลักดันให้ครูมีบทบาทเด่นชัดในฐานะเป็นผู้ให้ ผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ ตลอดจนค่านิยมและความเชื่อของสังคมแก่ศิษย์ อันศิษย์จะพึงยอมรับ เชื่อฟังครูโดยคุณุฎี และ จดจำไว้ให้แม่นยำ เชื่อฟังครู เคารพครู และยึดมั่นใน

¹ เอื้อ วิชัยกสิทร์, "บทบาทของครูในยุคพัฒนาในส่วนที่เกี่ยวกับคุรุสภา," วิทยาคาร 4 (มิถุนายน 2511) : 23.

² ไพฑูรย์ สินดารัตน์, "ปฐมนิเทศบุคคล ภาพหลอนของความเลือน," วิทยาสาร 42 (15 มกราคม 2516) : 9.

³ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 137.

⁴ จักรสิน พิเศษสาทร, "ครูทุกวันนี้ยังเป็นปฐมนิเทศบุคคลอยู่หรือ," วิทยาสาร 2 (15 มกราคม 2519) : 11.

คำสอนของครูอย่างเคร่งครัด ดังเช่นมีผู้กล่าวไว้ว่า ". . . ให้ถือตัวว่าเรามีวิชา
ความรู้เรียนมาต่อครู ต้องเข้าใจว่า ตนเป็นลูกศิษย์มีครู ต้องถือคำสั่งสอนของครูไว้ให้มั่น
. . . เมื่อได้เรียนวิชามา และมีความรู้มากขึ้นก็ดี ก็อย่าลบหลู่ ครูบาอาจารย์หรือคิต่ออ่าน
ต่อสู้อุบายความรู้ของคนเลย. . ." ¹

ลักษณะของการสอนแบบนี้ เป็นการสอนที่ถือครูเป็นศูนย์กลางของการเรียนการ
สอนนั่นเอง โดยครูได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศในวิชาที่สอน สิ่งที่ครูสอนจึงเป็นสิ่งที่
ได้รับการยกย่องว่าถูกต้องเสมอ ครูจึงได้รับความเคารพนับถืออย่างสูงจากศิษย์ อันศิษย์
จะหึงหวงถือครูเป็นแบบอย่างในทุก ๆ ด้าน ดังมีคำกล่าวแบบไทย ๆ แต่เก๋มที่กล่าวถึงครู
อยู่มากมาย เช่น ใครที่ภูมิใจในวิชาของตนก็กล่าวได้ว่าตนเป็น "ศิษย์มีครู" การกระทำ
อันใด ถ้าอาจจะทำได้มากกว่าหนึ่งทางและทางเหล่านั้นขัดแย้งกัน เรามักจะเลือกทำ
ตามแบบที่ครูสอน ถ้ามีใครมาหักท้วง คิเตียน ก็จะตอบโต้ว่า "ทำตามแบบครู" ถ้าใคร
ทำผิดแบบ ผิดประเพณี ก็จะถูกคิเตียนว่า "ศิษย์นอกครู" และถ้าใครที่ทำอะไรที่เลวร้าย
ต่อครู ก็จะถูกคิเตียนว่า "ลูกศิษย์คิต้างครู" ² ศรีปราชญ์ กวีคนสำคัญในรัชสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้เขียนโคลงยกย่องและภูมิใจที่มีครูตั้ง
ข้อความบาทหนึ่งว่า "เราก็คิษย์อาจารย์หนึ่งบ้าง" ³ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อใน
เรื่องครูของสังคมไทยสมัยก่อน จึงรวมอยู่ในความเชื่อเดียวกันว่า ครูคือผู้ปั้นเด็กให้แก่
สังคมนั่นเอง เป็นหลักสำคัญ ⁴ แม้ชุมชนเองก็นับถือครูเสมือนเป็นแบบอย่างแห่งความดี

¹พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษา, หน้า 51.

²เกทอง พานิช, "ครูเป็นผู้มีเกียรติ," จันทร์เกษม 86 (มกราคม -
กุมภาพันธ์, 2512) : 53.

³เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา (กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 121.

⁴ไพฑูริย์ สินลาวัณ, "ปฐมนิยบุคคล ภาพหลอนของความเลือน,"
วิทยาจารย์ : 9.

ความงามและความถูกต้อง¹ เพราะบทบาทอันเด่นชัดในฐานะที่เป็นผู้ให้ ผู้ถ่ายทอด และ ผู้ที่ศิษย์ลอกจนคนทั่ว ๆ ไป จะพึงยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดีงามนี้เอง ครูในสมัยก่อนจึงได้รับการยกย่องนับถือว่าเป็น "ปูชนียบุคคล" โดยแท้

สรุปได้ว่า ในสมัยการศึกษาแบบโบราณของไทย การศึกษามีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพุทธศาสนา พระสงฆ์นอกจากจะเป็นผู้นำทาง ทางจิตใจของประชาชนแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นครูอีกด้วย ซึ่งได้ทำการสั่งสอนอบรมศิษย์ตามบทบาทหน้าที่ของครูอันมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งได้เป็นผลทำให้เกิดครูที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่งและปฏิบัติหน้าที่เสมือนที่เป็นครูอย่างแท้จริง โดยมิได้ถือเป็นงานอาชีพ แต่กระทำด้วยใจรักและศรัทธาในความเป็นครูอย่างเต็มที่ มิได้มุ่งหวังทรัพย์สินเงินทองเป็นสิ่งตอบแทนแต่อย่างใด ด้วยบทบาทหน้าที่สำคัญและเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมของครู² ประกอบกับสถานภาพที่เป็นพระสงฆ์ตั้งกล่าวแล้ว จึงทำให้ครูในสมัยการศึกษาแบบโบราณได้รับการยกย่องนับถือจากสังคม ในฐานะอันสูงยิ่งกว่า เป็นบุคคลที่ควรแก่การบูชา หรือ ปูชนียบุคคล

ข. ครูสมัยการศึกษาแบบปัจจุบัน (พ.ศ. 2414 - 2435)

การศึกษาแบบปัจจุบันในประเทศไทย เริ่มจัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงวางรากฐานการศึกษาของไทยเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2414 โดยได้ปฏิรูปจากการศึกษาในครัวเรือน ในวัด ในวัง มาเป็นการ

ศูนย์วิทยทรัพย์ากร

¹ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม, หน้า 137.

² เกี่ยวกับหน้าที่ของครู โปรดศึกษารายละเอียดจากบทความเรื่อง "ครู อาจารย์ ศาสตราจารย์ ความหมายและภาระหน้าที่," ของ อมร รัชศาสตร์ จากหนังสือที่อ้างถึงแล้ว.

ศึกษาในรูปโรงเรียน¹ ศึกษาศาและจุกมุ่งหมายกึ่งกล่าวแล้วในบทที่ 1

สถานภาพของครู

ในปี พ.ศ. 2414 ใ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง คือ โรงเรียนสอนภาษาไทย นับเป็นโรงเรียนที่กึ่งขึ้นตรงตามศัพท์ว่า "โรงเรียน" ที่เข้าใจในปัจจุบันนี้ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐ ปลัดกรมพระอาลักษณ์เป็นอาจารย์ใหญ่ และให้ขุนนางพนักงานในกรมพระอาลักษณ์เป็นครู แนวการศึกษาของโรงเรียนที่ทรงตั้งขึ้นนั้น มีจุดประสงค์ไปทางหนังสือและวิชาเลข ส่วนความมุ่งหมายอย่างแคบนั้นมีว่า ให้เล่าเรียนเพื่อกุลบุตร มีความรู้ ความสามารถ พอที่จะเข้ารับราชการได้ โรงเรียนนี้ค่างกับโรงเรียนแบบโบราณหรือโรงเรียนวัด กล่าวคือ มีสถานที่เล่าเรียนซึ่งจักไว้โดยเฉพาะ มีฆราวาสเป็นครู และมาทำการสอนตามเวลาที่กำหนด วิชาที่สอนมีภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และวิชาอื่น ๆ ที่ไม่เคยมีสอนในโรงเรียนแบบโบราณ²

เมื่อตั้งโรงเรียนขึ้นแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศเรื่องโรงเรียนเป็นการชักชวนพระราชวงศ์และข้าราชการ ให้ส่งบุตรหลานเข้าเรียน ประกาศนี้มีบางตอนกล่าวถึงครูผู้สอนว่า

. . . แล้วจักคนในกรมอาลักษณ์ ตั้งให้เป็นขุนนาง พนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย และคิกเลข ขนบธรรมเนียมราชการ พระราชทานเงินเดือนครูสอนให้สมควรพอใช้สอย . . . ครูสอนนั้น จะให้สอนโดยอาการเรียบรอย ไม่โหด คีหยาบคาย . . .³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม, หน้า 3.

²กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 28-29.

³คณะกรรมการจัดงานวันเฉลิมถวัลยราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), หน้า 2.

จึงกล่าวได้ว่า เมื่อเริ่มจัดการศึกษาแบบปัจจุบันในประเทศไทย โดยมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ริเริ่ม และเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงนี้ ได้ใช้คนในกรม พระอาลักษณ์นั่นเอง ทั้งให้เป็นขุนนาง พนักงาน ทำหน้าที่เป็นครู ครูในโรงเรียนที่สอน ความแนวทางการจัดการศึกษาแบบปัจจุบันจึงมีฐานะ เป็นข้าราชการสนองพระเดชพระคุณ องค์ พระมหากษัตริย์ และดำรงชีพอยู่โดยอาศัยเงินเดือนที่นับว่า พระราชทานให้พอใช้สอย จึง นับว่าจุดนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่งานของครูได้เปลี่ยนแปลงจากสภาพที่ไม่ถือว่าเป็นอาชีพ มาสู่ สภาพที่ถือว่าเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง ผู้ที่เป็นครูจะมีรายได้จำนวนหนึ่งจากการทำหน้าที่ครู สำหรับการครอบชีพเช่นเดียวกับอาชีพอื่น ๆ ทั่วไป

อนึ่ง ในระยะเริ่มต้นจัดการศึกษาแบบปัจจุบัน พระสงฆ์ที่เป็นครูก็ยังคงสอน นักเรียนในวัดตามวิธีการเรียนการสอนแบบโบราณดังกล่าวแล้ว และหลังจากที่ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง สำหรับเป็นที่เรียน ของบรรดาลูกหลานเจ้านายและข้าราชการ เมื่อปี พ.ศ. 2414 รัฐบาลก็เริ่มมีความ สนใจจะให้การศึกษาแก่ลูกราษฎรทั่วไป ซึ่งเป็นชนชั้นไพร่และเป็นชนชั้นกลาง แต่เนื่อง จากสมัยนั้น เป็นสมัยที่ราษฎรนิยมส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือไทยตามวัด รัฐบาลเกรงว่า ถ้าตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับให้ลูกราษฎรเข้าเรียน จะเป็นการแข่งขันกับวัดไป และ โรงเรียนหลวงคงจะหานักเรียนเข้าเรียนยาก เพราะเป็นของใหม่ ราษฎรยังไม่รู้จัก มักคุ้น¹ รัฐบาลจึงได้ดำเนินการส่งเสริมโรงเรียนวัด ในปี พ.ศ. 2418 ได้ทรงให้มี ประกาศ จะให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทย และสอนเลขทุก ๆ พระอาราม ตอนหนึ่งดังนี้

ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชอาคณเฑาะ พระครู ถานานุกรมเปรียญ ที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตตามฐานาศักดิ์ ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้อัปสอน ภิกษุ สามเณร ศิษย์วัด เพื่อจะให้เป็นผู้ประโชยชน แก่ลูกบุตรผู้ที่จะเล่าเรียน และ อาจารย์ผู้ที่จะสั่งสอนให้ถาวรวัฒนาขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะหนังสือไทยเป็นประโยชน์

¹ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ก้านสังคม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านเรื่องศิลป์, 2517), หน้า 362.

ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อไป เป็นการถือคุณแก่พระพุทธศาสนา ถ้าเป็นคดีที่ดี ก็จะได้เป็นกำลังราชการ และในประโยชน์ของผู้ที่เรียน เพราะฉะนั้น ขอให้ พระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญอันคับที่ใดเล่าเรียน ภูหนังสือไทยลายมือ แลวิชาเลขนั้น จงมีใจเห็นแก่พระพุทธศาสนา แกราชการแผ่นดิน ช่วยหนุนบำรุง สักสอนเด็กนั้นให้เต็มกำลังความรู้ของตน ทั้งใจสอนจริง ๆ บรรดาที่เป็นพระอาราม หลวง ให้ได้พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์สอนเด็กพระอารามหนึ่งตั้งแต่ 5 รูปลงมา ทุก พระอาราม ตามพระอารามใหญ่และเล็ก....¹

ประกาศนี้ แสดงว่า การจัดการศึกษาแบบปัจจุบันในช่วง พ.ศ. 2414-2435 นั้น ครูส่วนใหญ่ยังคงเป็นพระสงฆ์เช่นเดิม ดังนั้น ลูกหลานของราษฎรจึงยังคงเรียนอยู่กับ พระสงฆ์ตามวัด พระสงฆ์เป็นครูก็มักจะสอนนักเรียนตามความถนัดและความอภัยาศัย ใช้ แบบเรียนอย่างโบราณบ้าง แบบเรียนหลวงบ้าง สอนวันละชั่วโมงบ้าง หลายชั่วโมงบ้าง การเรียนการสอนตามวัดต่าง ๆ จึงยังไม่เป็นระเบียบแบบแผนและสู้โรงเรียนหลวงที่จัดขึ้น ในวังไม่ได้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2427 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับ ราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดมหาราชพาราม และแพร่หลายออกไปเป็นลำดับ

จะเห็นว่า สถานภาพของครูในสมัยการศึกษาแบบปัจจุบัน(พ.ศ. 2414-2435) นั้น ตามโรงเรียนหลวงในวังจะมีข้าราชการในกรมอาลักษณ์เป็นครูสอน ส่วนโรงเรียน สำหรับราษฎรทั่วไปยังคงอาศัยพระสงฆ์เป็นครูสอนอยู่อย่างเดิม

บทบาทของครู

แม้การเป็นครูจะเริ่มเปลี่ยนสภาพมาเป็นงานอาชีพอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับ งานอาชีพอื่น ๆ ในสมัยที่เริ่มมีการจัดการศึกษาแบบปัจจุบันก็ตาม แค่มบทบาทของครูก็ ยังคงเป็นในลักษณะเดิม กล่าวคือ การปฏิบัติหน้าที่ของครูยังคงอาศัยหลักธรรมใน พุทธศาสนาเป็นแนวทาง เช่นเดียวกับที่ครูสมัยก่อนปฏิบัติกัน ดังจะเห็นได้จากประกาศ เรื่องโรงเรียนในปี พ.ศ. 2414 ได้กำหนดแนวปฏิบัติของครูไว้ว่า "...ครูสอนนั้นจะ ใ้สอนโดยอาการเรียบร้อย ไม่ให้คำติหาบคาย..."² พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

¹ คณะกรรมการจัดงานเฉลิมฉลองวชิยราชสมบัติ 100 ปี, เอกสารเรื่อง จัด การศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 9-11.

² อ้างแล้วในหน้า 45.

อธิบดีกรมศึกษาราชการ ท่าน ได้กล่าวถึงหน้าที่ของครูในด้านการศึกษาไว้ว่า

. . . เหตุฉะนั้น ตำแหน่งครูจึงมีหน้าที่คล้ายกับบิณฑาคาริกในส่วนปกครองศิษย์ทั่วไป คือ ต้องเอาใจใส่ดูแลทั้งในเวลาภายในห้องเรียนและภายนอกห้องเรียน ความดูแลนั้น คือดูแลอย่าให้เด็กชนประเภทหนึ่ง ดูแลอย่าให้ผู้ใหญ่ชมเหง่ชุนอย คนมาก ชุมเหง่คนน้อยประเภทหนึ่ง และดูแลให้ทั่วถึงยังอ่อนควยกำลัง รูปร่างกาย หรือ อายุ ของดูแลมากกว่าผู้ที่แก่กล้า อย่างนี้จึงจะเป็นหนทางเจริญแก่ศิษย์ที่อยู่ในปกครองของ ตน และโรงเรียนตน . . .¹

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ในระยะเริ่มจัดการศึกษาแผนใหม่ ครูมีบทบาท ในการสอนและอบรมท่านเองเกี่ยวกับพ่อแม่ ครูจะต้องแสดงความรัก ความเมตตาปรานี ต่อศิษย์ มีความห่วงใย เอาใจใส่ศิษย์ประจุกุศลของคน ต้องชยันและออกทนในการปฏิบัติ หน้าที่ครู ครูที่เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นที่เคารพนับถือของศิษย์และคน ทั่ว ๆ ไปเป็นอย่างมาก ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ความบทบาทที่ครูพึงกระทำโดยสมบูรณ์ กังที่มีผู้กล่าวถึงพระอาจารย์สยามปริยัติ (เจิบ เกษโร พ.ศ. 2378 - 2459) ซึ่งเป็น ครูอยู่ที่โรงเรียนเจิบพิทยาคม วัดประยูรวงศาวาส ไว้ว่า

. . . ท่านอาจารย์สยามปริยัติ (เจิบ) มีอริยาศัยโอบอ้อมอารีต่อชาวบ้านใกล้เคียง และคนทั่วไป รักใคร่ลูกศิษย์ คุจบุครุสสุที่รัก นอกจากให้การศึกษาแล้ว ยัง ตรวจตราดูแล กินอยู่หลับนอน และการป่วยไข้เป็นนิจสิน เมื่อสอบไล่ไล่สำเร็จ การศึกษาแล้วก็ยังเป็นห่วงใย จัดการเป็นธุระฝากฝังกับข้าราชการผู้ใหญ่ที่คุ้นเคย ให้เข้ารับราชการในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ตามอุปนิสัยของศิษย์นั้น กังที่ท่าน เห็นว่าเหมาะสม และเผ่าคุณเห็นผลดีก็วย เพราะท่านมีเมตตากรุณาประจุกำใจ อยู่เสมอ จึงปรากฏว่าท่านเป็นที่เคารพนับถือของบรรดาศิษยานุศิษย์ และผู้คุ้นเคย ทั่วไป. . .²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์, "กล่าวถึงในการ เปิดการประชุมสมัชชาจารย์สมาคม ครั้งแรก," วิทยาคารย 1,2 (ร.ศ.121) : 212 - 213.

²คุรุสภา, ประวัติคุรุ 2500 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2500),

หลวงสำเร็จวรรณกิจ ก็ไต่ถลาถึงการสอนและการอบรมของขุนอนุกิจวิฑูร (น้อย จุลวิฑูร เปรียญ พ.ศ.2399 - 2442) ไว้ในหนังสือประวัติครูคนหนึ่งว่า

. . . เมื่อใครเอ่ยถึงท่านก็เรียกว่า พ่อครูทั้งนั้น ซึ่งฟังดูจับอกจับใจก็เป็นทั้งพ่อ ทั้งครู พ่อที่มีทั้งระ เบบียบแบบแผนเคร่งครัดคณวินัย ลูกศิษย์คนไหนมีคุดะกุกเกร เป็นคองโคนไม่เรียว ไม่เรียวที่ไม่โตอาบความทรรุณโหดร้าย แตะอาบเอิบไป กล้วยความเมตตาการุณา เยี่ยงพ่อสมัยนั้น ใครถูกพ่อครูเขียนสามที กลับจากโรงเรียน ก็คองโคนพ้อที่บ้านซ้ำอีกสามที โดยไม่คองถามว่าไปโคนอะไรเขา เพราะเป็นที่ เขาใจคิดว่า คองเป็นเรื่องหั่วคือ ไม่ท่ำตามคำสั่ง ทักถลาถันว่า ไม่เรียวท่ำให้ ลานแล้วเลยคานโคนนั้น ไม่ใช่ความจริงสำหรับไม่เรียวของพวยครูซาพเจ้า ไม่เรียว ของทานเพาะความกลัวซึ่งเคิบโคเป็นความเคารพรัก. . .¹

บทบาทในการสอนและอบรมศิษย์ของครู ทั้งถลาว่า ย่อมแสดงให้เห็นถึงความรัก ความเมตตา ความห่วงใย และความปรารถนาที่อย่างสูงที่ครูมีต่อศิษย์ เช่นเดียวกับ บทบาทของครูสมัยการศึกษาแบบโบราณ ครูและศิษย์จึงมีความผูกพันต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ประจุพ้อแม่กับลูก เช่นกัน

บทบาทของครูในระยะ เริ่มจัดการศึกษาแบบใหม่อีกประการหนึ่งก็คือ บทบาท การเป็นแบบอย่างที่ดีของศิษย์ เพราะถึถว่าครู เป็นผู้ทรงความรู้และมีหน้าที่อันสำคัญที่จะ ถ่ายทอดความรู้และความประพฤติให้แก่กุลบุตรกุลธิดา การประพฤติคนเป็นแบบอย่างที่ดี ของศิษย์จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ทั้งที่สมุหเทศาภิบาล มณฑลราชบุรี ได้ถลาความเห็นแก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส คองหนึ่งว่า ". . . การของเรา ที่จะเพาะศาสนา บำรุงน้ำใจเคิกให้เคารพ หลักสำคัญอยู่ที่ครูกับพระ จะคองช่วยกัน กักสันคานเคิกและสั่งสอน ครูคองเป็นหัวหน้าประพฤติตัวอย่างกอน เคิกจึงจะเคินเจริญ รอยคามาไป. . ." ² และเพราะบทบาทอันสำคัญคองนี้เอง จึงได้มีการเปรียบเทียบครูว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

² นายอิน. "ครูและความมุ่งหมายของครู," วิทยาคารย 2,8 (พ.ศ. 2450 - 2451) : 58.

เป็นเสมือนกระจกเงาส่องหน้านักเรียน ดังที่นายอิน ว่าที่ข้าหลวงธรรมการมณฑลภูเก็ต
ได้กล่าวไว้ว่า

... ครูเปรียบเสมือนเป็นกระจกเงา สำหรับส่องหน้าของนักเรียน ถ้ากระจก
เที่ยง หน้าของผู้ส่องก็จะเที่ยงเป็นปกติด้วย ถ้ากระจกไม่เที่ยงก็จะทำให้หน้า
เบี้ยว เล็กใหญ่ ไม่เขารูป เขารอย ผิดปรกติธรรมดาไปข้าง ๆ นานา เหตุฉะนั้น
ครูจึงจำเป็นของระวังข้อหนึ่งคือ จะต้องวางแบบของคนให้เป็นที่น่านับถือ เชื่อมโยง
แก่นักเรียนทุกเมื่อ ถ้าครูประพฤติถูกต้องเป็นแบบอย่างอันดีแก่นักเรียนใด ดังที่
กล่าวมาแล้วนี้ ก็ชื่อว่า ครูได้กระทำประโยชน์อันสำคัญแก่นักเรียนชั่วกาลนาน

... 1

เมื่อครูได้ประพฤติคนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ เปรียบเสมือนกระจกส่องหน้า
เช่นนี้ ศิษย์ทุกคนจึงต้องมีความเกรงกลัวครู เท่ากับบิคาบารคาของศน เช่น ลูกแถวกลัว
นายแถวทหาร ฉะนั้น ถ้าครูสั่งให้ทำอะไร ก็ต้องทำตามคำสั่งของครูเสมอ มิฉะนั้นแล้ว
ครูก็จะเสียอำนาจไป²

บทบาทดังกล่าวนี้ ได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติอันสำคัญของครูในระยะเริ่มจัดการ
ศึกษาแบบใหม่ ดังเช่น พระยาวิเทศกรรณกุล (แหม่ม สุกันธวณิช พ.ศ. 2423 - 2500)³
ซึ่งเป็นผู้ที่พยายามเอาชนะความท้อถอยการทำดี เมื่อสั่งสอนผู้อื่นอย่างไร ท่านก็ปฏิบัติ
ตามนั้น ครูทิม กาญจนโฆวาท (พ.ศ. 2413 - 2457)⁴ มีหลักในการสั่งสอนอบรม
ศิษย์ว่า จะต้องทำตัวเป็นกระจกของศิษย์ ตั้งแต่กิริยามารยาทตลอดจนความประพฤติ

จะเห็นว่า ในระยะเริ่มการจัดการศึกษาแบบปัจจุบัน ครูก็ยังมีบทบาทเช่น
เกี่ยวกับในสมัยการศึกษาแบบโบราณ การที่บทบาทของครูมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58 - 60.

² นายชิน (นักเรียนอาจารย์), "บุรพกิจของนักเรียนควรประพฤติเมื่อกำลัง
เล่าเรียน," วิทยาคาร 6, 1 (พ.ศ. 2444) : 206

³ ครูสภา. ประวัติครู 2502 (พระนคร : โรงพิมพ์ครูสภา, 2502), หน้า 66.

⁴ ครูสภา. ประวัติครู 2501 (พระนคร : โรงพิมพ์ครูสภา, 2501), หน้า 12.

ทั้ง ๆ ที่รูปแบบและวิธีการจัดการศึกษาได้เริ่มเปลี่ยนไปแล้ว ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสาเหตุที่ว่า บทบาทของครูในสมัยการศึกษาแบบโบราณทั้งได้กล่าวมาแล้วนั้น ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน จนเกิดรากฐานอันมั่นคง และสภาพสังคมในสมัยก่อนไม่ค่อยมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมากนัก มีลักษณะของการคงที่และคงตัว ประกอบกับในระยะเริ่มจัดการศึกษาแบบใหม่นี้ ครูส่วนมากยังคงเป็นพระสงฆ์เช่นเดียวกับสมัยการศึกษาแบบโบราณนั่นเอง บทบาทของครูจึงมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่อย่างใด

สรุปได้ว่า ในระยะเริ่มจัดการศึกษาแบบปัจจุบัน (2414 - 2435) เป็นระยะที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการจัดการศึกษา คือ จากการศึกษาในครัวเรือนในวัง ในวัด มาเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน มีฆราวาสเป็นครู ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในงานอาชีพครูด้วย ความจำเป็นที่จะต้องใช้ครูสำหรับสอนในโรงเรียนตามแบบการจัดการศึกษาแบบใหม่นี้ ทำให้งานครูซึ่งแต่เดิมไม่ถือว่าเป็นอาชีพ ใ้พัฒนาการมาเป็นอาชีพมากขึ้นตามลำดับ ส่วนครูที่เป็นพระสงฆ์ ในระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงก็ยังคงสอนนักเรียนในวัดตามวิธีการเรียนการสอนแบบโบราณ ต่อมาเมื่อมีการขยายการศึกษาให้แพร่หลายออกไป โดยการส่งเสริมให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ ก็ได้อาราธนาพระสงฆ์ให้ช่วยสอนหนังสือตามโรงเรียนเหล่านั้นด้วย

ความจำเป็นที่ต้องมีสถาบันฝึกหัดครูและวิชาชีพครู

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2414 เป็นต้นมา ได้มีการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย เข้าสู่การศึกษาแบบปัจจุบัน มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีแบบแผนขึ้น มีโรงเรียนแพร่หลายขึ้น กลкокจนมีหลักสูตรและเนื้อหาวิชามากขึ้น ดังนั้น ครูผู้สอนจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมความรู้ด้านวิชาชีพครู ให้มีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาเหล่านั้นด้วย เพื่อจะได้มีความรู้ความสามารถสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจะให้ครูที่เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาสที่ไม่มีความรู้ด้านวิชาชีพครูสอนต่อไป จะทำให้การศึกษาของประเทศไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร การจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูเพื่อเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมความรู้ด้านวิชาชีพครู แก่ผู้จะออกไปประกอบอาชีพครู จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ถึงความตอนหนึ่งในหนังสือที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบทูลพระเจ้านั่งองค์ยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ (พระเจ้านั่งองค์ยาเธอในรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นราชเลขาธิการในรัชกาลนี้ด้วย)

เกี่ยวกับการขอเช่าเรือนปั้นหย่า ของพระยานรรัตนราชมานิต เพื่อทำเป็นสถานที่ตั้ง
สถาบันฝึกหัดครูแห่งแรก ว่า

...การที่ข้าพเจ้าคิดเช่าที่เป็นโรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์นั้น เพราะเห็นค่ายเกล้าว่า
ว่า โรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์นี้เป็นสิ่งสำคัญ การเล่าเรียนศึกษา ต้องอาศัยครู
โรงเรียนชนิดนี้ จึงจะมีอาจารย์สั่งสอนให้เป็นแบบแผนเจริญต่อไป...¹

สถาบันฝึกหัดครูแห่งแรก จึงได้ถือกำเนิดขึ้นมา เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ.2435 และ
ได้มีพัฒนาการเป็นลำดับมา ทั้งรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงในบทที่ 3 และบทที่ 4
ต่อไป.

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ.53.1/2
เรื่อง เช่าเรือนปั้นหย่าเป็นโรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์, ร.ศ.111, หน้า 2.